

УДК 81.373

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-45>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

PECULIARITIES OF TRANSLATING ENGLISH MILITARY TERMINOLOGY INTO UKRAINIAN

Рябокін Н. О.,*orcid.org/0000-0001-5950-8798**Researcher ID: JQI-6028-2023**кандидат філологічних наук, доцент,**завідувач кафедри філології та**соціально-гуманітарних дисциплін**Полтавського інституту економіки і права***Пашко С. В.,***orcid.org/0000-0001-9585-1745**старший викладач кафедри філології та**соціально-гуманітарних дисциплін**Полтавського інституту економіки і права*

У статті проведено аналіз особливостей англomовної військової термінології та специфіки її перекладу на українську мову. З'ясовано зміст та особливості поняття термін, військовий термін. Визначено, що сучасна військова термінологія поділяється на дві групи: 1) офіційна термінологія; 2) нестатутна термінологія. Доведено, що військова література належить до двох функціональних мовних стилів – офіційно-ділового та науково-технічного. Було розглянуто структуру та особливості військових текстів та інших військових матеріалів та з'ясовано, що вони мають у своєму складі спеціальну військову термінологію, науково-технічні назви, сполучення, що є стійкими лише для військової категорії текстів, спеціальних позначень, скорочень, клішованих конструкцій. Було визначено, що військові тексти і матеріали мають чітку та стислу будову, чітке формулювання слів і думок, суворий поділ ідей і водночас повинні бути зрозумілими реципієнту і легко сприйматися.

Також було проаналізовано важливість понять еквівалентності та адекватності під час перекладу військової термінології. Описано п'ять рівнів еквівалентності: 1) еквівалентність на рівні збереження мети комунікації; 2) еквівалентність на рівні збереження ситуації; 3) еквівалентність на рівні структури висловлювання; 4) еквівалентність на рівні повідомлення; 5) еквівалентність на рівні мовних знаків. Виділено три типи регулярних кореляцій адекватності перекладу: 1) еквіваленти або регулярні форми перекладу; 2) аналоги або контекстуальні відповідності; 3) перетворення або адекватні заміни. Було виявлено, що основною проблемою перекладу військової термінології є наявність варіантів перекладу, оскільки терміни поділяють на однозначні і багатозначні. Пильної уваги заслуговують різні аббревіатури та скорочення, які здебільшого не мають відповідників у мові перекладу. Установлено, що військова термінологія вимагає від фахівця значної уваги та ретельності, а також високого рівня компетентності.

Ключові слова: термін, військовий термін, офіційна військова термінологія, нестатутна військова термінологія, адекватність, еквівалентність.

The article analyzes the peculiarities of English military terminology and the specifics of its translation into Ukrainian. The content and peculiarities of the concept of term, military term are clarified. It is determined that modern military terminology is divided into two groups: 1) official terminology; 2) non-statutory terminology. It is proved that military literature belongs to two functional language styles – official business and scientific and technical. The structure and features of military texts and other military materials were examined and it was found that they include special military terminology, scientific and technical names, combinations that are stable only for the military category of texts, special designations, abbreviations, and clichéd constructions. It has been determined that military texts and materials have a clear and concise structure, clear wording of words

and thoughts, strict separation of ideas, and at the same time should be understandable to the recipient and easily perceived.

The importance of the concepts of equivalence and adequacy in the translation of military terminology was also analyzed. Five levels of equivalence are described: 1) equivalence at the level of preserving the purpose of communication; 2) equivalence at the level of preserving the situation; 3) equivalence at the level of the structure of the statement; 4) equivalence at the level of the message; 5) equivalence at the level of language signs. Three types of regular correlations of translation adequacy are distinguished: 1) equivalents or regular forms of translation; 2) analogs or contextual correspondences; 3) transformations or adequate substitutions. It has been found that the main problem in translating military terminology is the availability of translation options, as terms are divided into unambiguous and ambiguous. Various abbreviations and acronyms deserve close attention, as they mostly do not have equivalents in the target language. The author establishes that military terminology requires considerable attention and care from a specialist, as well as a high level of competence.

Key words: term, military term, official military terminology, non-statutory military terminology, adequacy, equivalence.

Актуальність проблеми. Переклад є наріжним каменем у спілкуванні між мовами та культури. Сучасні технології передаються між націями і культурами через переклад, оскільки він застосовується до всіх галузей мови, у тому числі релігійної, літературної, юридичної, медичної. Переклад завжди займав особливе місце у житті людини, тому дослідники приділяли велику увагу дослідженню проблем та особливостей галузевого перекладу. Військовий переклад вважається одним із тих галузей, що стрімко розвивається останнім часом. Зазвичай це складний переклад, що вимагає точності, знань і розуміння військового терміну. Одним із перспективних завдань сучасного перекладознавства в Україні є дослідження «онтологічної природи військового перекладу», його змісту, структури, що зумовлені зв'язками військового перекладу із загальним перекладознавством, воєнною наукою та практикою [2, с. 16].

Актуальність цієї статті пояснюється низкою факторів, а саме: 1) широке міжнародне співробітництво у військовій сфері вимагає відповідних знань структури та особливостей ведення та перекладу міжнародної документації; 2) у галузі військового перекладу бракує літератури (словників та довідників); 3) участь України у миротворчих операціях ООН та НАТО, інтеграція України в Європейський союз завжди потребувала стандартизації документації [3, с. 96]. Зараз, коли Україна відстоює свою незалежність і цілість, а країни усього світу надають військову підтримку – все це ще більше підкреслює актуальність військового перекладу, який має забезпечити швидку та згуртовану роботу українських військових із міжнародними партнерами.

Аналіз останніх досліджень. Фахова військова мова неодноразово була об'єктом дослідження вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, які вивчали питання, пов'язані зі шляхами, способами творення та лінгвальними й екстралінгвальними аспектами функціонування військових термінів (Л. Туровська, Р. Стацюк), визначенням військового сленгу та його перекладу (В. Балабін, К. Іграк, L. Chaloupský), різноаспектною проблематикою військового перекладу (В. Артюх, М. Зайцева та ін.).

Мета дослідження. Метою наукового дослідження є аналіз специфіки військової термінології та особливостей її перекладу на українська мову.

Виклад основного матеріалу дослідження. У всі часи військова термінологія відіграла надважливу роль у житті кожного народу, адже від правильного розуміння і перекладу військових термінів може залежати не тільки зміст текстів і фільмів, а й збереження людських життів, якщо йдеться про справжнє військове протистояння. Науковці визначають військові тексти як особливий різновид літератури через зростання суспільних хвилювань із приводу безпеки. За П.П. Мельник, яка услід за поглядами В.М. Шевчука, військова термінологія – це «впорядкована сукупність військових термінів мови, що відображають поняттєвий апарат військової науки та, ширше, військової справи і пов'язані з формами й способами ведення війни, з питаннями стратегічного використання збройних сил, а також оперативного-тактичного вико-

ристання об'єднань, з'єднань, частин і підрозділів, з їхньою організацією, озброєнням і технічним оснащенням» [7, с. 139]. «Військова термінологія – це слова або словосполучення, що відповідають поняттям військової справи. Військово-побутова лексика – це перехідне явище між військовою термінологією та загальноживаною лексикою» [7, с. 139]. Військова термінологія має наступні особливості:

- 1) багаторівнева організація, які описують різні аспекти;
- 2) використання термінів інших терміносистем – наукових і технічних галузей;
- 3) регламентованість більшої частини термінів;
- 4) відсутність емоційно-експресивних відтінків [Там само, с. 139].

Військову літературу можна віднести до двох функціональних мовних стилів – офіційно-ділового та науково-технічного, що пов'язано з особливою комунікативною та функціональною спрямованістю військової літератури.

Характерними рисами офіційно-ділового стилю є: неособистий характер, точність, конкретність, заборона на подвійне тлумачення. Також тексти, написані в офіційно-діловому стилі, а відтак і військові, містять у собі широке використання абревіатур, скорочень і символів, які мають на меті не лише досягнення стислості, а й є певним кодом.

Щодо науково-технічного стилю, то його стильовими рисами є логічність, однозначність, доказовість та узагальненість. Отже, саме таким критеріям має відповідати грамотний військовий переклад.

Головним завданням під час перекладу військових текстів і документів є правильне визначення ідеї або ситуації, описаної в оригіналі. У нашій роботі ми дослідимо специфіку військової термінології, однак, для початку необхідно розібратися, що таке термін у загальному розумінні.

Оскільки єдиного визначення терміна в лінгвістиці поки що немає, актуальним залишається завдання такого визначення.

Академічний тлумачний словник дає таке визначення терміну: «1. Слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо» [10, с. 88].

За О.Д. Пономарів, «термін – це одиниця історично сформованої термінологічної системи, що визначає поняття та його місце в системі інших понять, виражається словом або словосполученням, служить для спілкування людей, пов'язаних єдністю спеціалізації, належить до словникового складу мови й підпорядковується її законам» [8, с. 91].

За Т.Р. Кияком, «терміни позначають глибокі наукові поняття, на відміну від звичайних слів, які позначають повсякденні, примітивні поняття» [5, с. 28].

Наприклад, Стацюк Р.В. зазначає, що термін – це динамічний елемент, який функціонує в живій мові і постійно піддається змінам, серед основних його характерних ознак слід виділити такі: 1) точність; 2) дефінітивність; 3) системність; 4) номінативність; 5) стилістична нейтральність; 6) мотивованість [11, с. 115].

Основне у специфіці терміна – у його спеціальному, професійному вживанні, сфера його поширення обмежена певною галуззю знання. Але термін не перестає бути терміном, якщо його впізнають за межами кола фахівців.

Таким чином, можна дійти висновку, що терміни – це слова або словосполучення слів, які позначають певні наукові поняття і точно та однозначно передають їхній зміст.

Начасі військова наука та індустрія швидко розвиваються, тож постійно з'являються нові поняття, що потребують особливої уваги, адже без впорядкування та правильного розуміння цього виду термінології утруднюється і сприйняття не лише військових текстів, фільмів, а й військової галузі як науки загалом.

Деякі вчені-лінгвісти стверджують, що не можна узагальнювати всі військові поняття в єдину групу «військова термінологія», оскільки практично всі вони належать до абсолютно

різних сфер і галузей військових і технічних знань, видуи військ або збройних сил [11, с. 114]. У зв'язку з цим, у більшості країн створюють спеціальні військові організації, які вивчають військову термінологію, створюють спеціальний тезаурус і довідники, що можуть дати уявлення про будь-який термін або військове поняття звичайній цивільній людині.

Сучасна військова термінологія зазвичай поділяється на дві великі групи:

1) офіційна термінологія, яка складається зі статутних термінів, а саме термінів, що позначають різноманітні поняття військової науки і зазвичай вживаються в певній сфері військового спілкування;

2) нестатутна (емоційно-забарвлена) термінологія, яка здебільшого використовується виключно в міжособистісному спілкуванні між військовослужбовцями або у військових фільмах і літературі, але не є прийнятою для офіційного спілкування.

Нестатутна лексика вживається в усному мовленні військових, тому є різновидом сленгу, але також може закріплюватися в мові й через фіксування її в літературі, проте найчастіше вона має певне емоційне забарвлення, тож може бути незрозуміла під час офіційного військового спілкування, де використовують винятково статутну термінологію.

Усі військові тексти та інші військові матеріали відрізняються від текстів інших категорій тим, що вони завжди сповнені спеціальної військової термінології, науково-технічних назв, сполучень, що є стійкими лише для військової категорії текстів, спеціальних позначень, скорочень, клішованих конструкцій. Відповідно до цього факту, військові тексти і матеріали характеризуються чіткою і стислою побудовою, конкретним формулюванням слів і думок, суворим поділом ідей і водночас мають бути зрозумілими реципієнту і легко сприйматися.

Відповідно до цих вимог з'явилися такі поняття як адекватність і еквівалентність. Деякі перекладачі вважають, що ці поняття мають однакове значення і є взаємозамінними. Проте ці терміни мають різне значення, проте тісно пов'язані один з одним.

Адекватність перекладу – це термін, під яким розуміють той переклад, що є максимально наближеним до вихідного тексту і не піддається серйозним трансформаціям, під час яких може бути загублено якийсь сенс, але не на семантичному, а скоріше на комунікативному рівні. Адекватність перекладу більшою мірою орієнтована на того, кому спрямований сам переклад, тобто він має відповідати меті, яка була поставлена перед перекладачем для отримання необхідної інформації [6].

Для досягнення поставленої мети перекладач у процесі всієї своєї роботи повинен щоразу обирати оптимальну стратегію перекладу й адаптувати її до певного тексту, витягуючи при цьому ключову інформацію. Якщо в результаті перекладу заданої мети досягнуто, то переклад можна вважати адекватним.

Існує дві вимоги, якими повинен володіти адекватний переклад: точність, тобто правильне передання інформації з оригінального тексту, документа або висловлювання, і повнота, тобто заборона навмисних або випадкових опущень.

Крім того, І.Я. Рецкер виділяє три типи регулярних кореляцій, які допомагають досягти адекватності перекладу [9]:

1) еквіваленти або регулярні форми перекладу, які не залежать від контексту. Найчастіше до них належать терміни, географічні назви та власні імена;

2) аналоги або контекстуальні відповідності, коли цільова мова володіє кількома словами для вираження одного і того ж значення слова вихідної мови: soldier – private, serviceman, military;

3) перетворення або адекватні заміни.

Проаналізувавши цю інформацію, можна сказати, що головним параметром будь-якого перекладу, особливо військового, є його точність.

Також, поняття еквівалентний має значення «рівнозначний». Отже, еквівалентність – це щось рівнозначне або рівноцінне, що може замінити оригінал. Таким чином, еквівалентність

перекладу – це критерій, що відповідає за точну передачу смислу на семантичному рівні, тобто це реальна смислова близькість текстів оригіналу та перекладу, яка досягається в процесі перекладу. Хоча оригінал тексту і його переклад не можуть повністю відповідати один одному, еквівалентність передбачає максимальну їхню відповідність. Мета еквівалентного перекладу – зберегти зміст і стилістичні функції тексту-оригіналу.

У перекладознавстві традиційно виділяють п'ять рівнів еквівалентності:

1. Еквівалентність на рівні збереження мети комунікації, яка полягає у збереженні частини змісту оригіналу, що вказує на загальну мовленнєву функцію тексту в акті комунікації та є метою комунікації.

2. Еквівалентність на рівні збереження ситуації. На цьому рівні загальна частина змісту оригіналу і перекладу не тільки передає однакову мету комунікації, а й відображає одну й ту саму позамовну ситуацію.

3. Еквівалентність на рівні структури висловлювання. Цей тип еквівалентності передбачає відтворення в перекладі значної частини значень синтаксичних структур оригіналу.

4. Еквівалентність на рівні повідомлення. За такого перекладу зберігається мета комунікації, описується одна й та сама ситуація, а також зберігаються загальні поняття, за допомогою яких ця ситуація позначена в оригіналі, хоча ні синтаксична структура, ні використані в перекладі слова не відтворюють синтаксичної структури та значень слів оригіналу.

5. Еквівалентність на рівні мовних знаків. У цьому типі еквівалентності зберігається мета комунікації, опис ситуації, зміст повідомлення, значення синтаксичних структур і значення слів, тобто досягається найбільша близькість змісту оригіналу та перекладу.

У підсумку можна дійти висновку, що завдання адекватності – це правильна передача комунікативних умов, тоді як еквівалентність відповідальна за відповідність семантичних умов між текстом-оригіналом і його перекладом.

З вищенаведеної інформації стає очевидно, що адекватність та еквівалентність перекладу є невід'ємними частинами, особливо у сфері військового перекладу, адже від них залежить правильність і точність повідомлення, яке необхідно перекласти українською мовою.

Крім того, особливістю військової термінології є особливі групи стійких сполучень, які поділяються на:

1) змінно-стійкі термінологічні поєднання, які виключають можливість різного смислового тлумачення у зв'язку з вимогою ясного і точного перекладу, наприклад, *to hold a position* – утримувати позицію, *to shift fire* – переносити вогонь по фронті;

2) різноманітні афоризми, приказки чи прислів'я, що мають стосунок до військової справи: *good beginning is half a battle* – гарний початок – половина перемоги;

3) стійкі поєднання, які є певними кодами під час прихованого управління військами: *pojoу* – ціль не виявлено;

4) команди: *Right, Face!* – Праворуч!

На основі цієї інформації можна дійти висновку, що деякі вирази та поєднання, які належать до перелічених вище груп, уже мають встановлені еквіваленти в українській мові, що також є особливістю військового перекладу.

Також, військові тексти можуть містити не тільки усне повідомлення, а й різні символи, скорочення, таблиці та іншу графічну інформацію, що часто ускладнює розуміння тексту.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, перекладачі, які працюють із військовими текстами, мають регулярно вивчати спеціальну літературу, бути в курсі всіх нововведень у цій галузі та використовувати досвід фахівців. Також можна бути впевненим, що правильний військовий переклад вимагає великої майстерності професійного перекладача, адже навіть звичайнісінькі поєднання слів можуть нести в собі приховане значення.

Перспективами подальших досліджень можуть бути складні нові англійські військові терміни та специфіка їх відтворення в українських перекладах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Артюх В. До питання особливостей перекладу військової лексики. 2010. URL : <http://www.nbuv.gov.ua>.
2. Балабін В. В. Теоретичні засади військового перекладу в Україні: монографія. Київ: Логос, 2018. 492 с.
3. Зайцева М.О. Особливості перекладу термінів на військову тематику. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*. Випуск 10. 2013. С. 96–102.
4. Іграк К. Ю. Емоційно забарвлені елементи військової лексики. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*. Лінгвістичні науки. 2017. № 25. С. 55– 59.
5. Кияк Т. Р. Функції та переклад термінів у фахових мовах. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. С. 104–108.
6. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. Вінниця. «Нова Книга», 2003. 448 с.
7. Мельник П.П. Юрковська М.М. Визначення поняття військової лексики та підходи до її вивчення. *C:\Users\student\Desktop\11258-Текст статті-22358-1-10-20211115.pdf*
8. Пономарів О. Мовностилістичні поради: лексика іншомовного походження. *Урок української*. 2001. № 11-12. С. 25–27.
9. Селіванова О. О. Проблема диференціації перекладацьких трансформацій. *Нова філологія*. 2012. № 50. С. 201–208.
10. Словник української мови: в 11 томах. 1979.
11. Стацюк Р.В. Основні підходи до визначення поняття «термін» у сучасній лінгвістичній науці. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка*. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. Том 2, № 5, 2016. С.112-116.
12. Туровська Л. В. Дещо про генезис сучасної української військової термінології. *Наукові праці*. 2007. Вип. 54. С. 79–84.
13. Chaloupský L. A. Sociolinguistic Interpretation of Military Slang and Vernacular Expressions. Brno, 2005. 174 p.